

FOIȘOARA

TELEGRAFULUI ROMAN.

Nr. 4.

Sibiu 17 Februarie 1877.

Anul II.

Apare la doue septemăni. Corespondențele să se adreseze la redacțiunea Telegr. român cu adausul „pentru Foișoară“.

Despre apă.

Dintre diferitele materii, cari se află pe suprafața pământului, *apa* este cea mai respândită, căci din cele 9,291.000 miluri geografice ale ariei pământului, 6,798,000 sunt acoperite cu apă și computându-se adunându-se mării în termin mediu cu 1200', sau aproape 4 kilometri, cantitatea apei tuturor mărilor s'ar urca la 3,500.000 miluri cubice, făcând cam $\frac{1}{4}$ din întreaga massă a pământului. Mai adăugând acum și masa de apă ce se află prin riuri, lacuri, prin sinul pământului, dobândim o cantitate și mai considerabilă de apă. Fiind natura în totdeauna și preste tot locul economia cea mai bună, avem cuvânt să presupunem, că nu fără cauză a asigurat ea ecetei combinațiuni de materie un loc atât de însemnat în economia sa. Și în adevăr, dacă căutăm în jurul nostru aflăm, că apa este unul din corpurile, cari au să implinească lucrurile cele mai însemnate și folositoare în natură. Sau că o privim în formă fluidă, sau că o urmărim în activitatea ei ca corp solid, ca gheață, sau că o observăm în formă volatilă ca abur, totdeauna și preste tot locul dăm de însemnatele foloase, ce ea aduce naturei și omului. — Ca mare, apa este leagănul unui șir nesfârșit de ființe cu viață și mama cea bună, care îngrijesce cu imbelșugare pentru subsistența lor; în mare este izvorul neseecat al ploilor, umezelei și al riurilor, cari adapă uscatul insetat, făcându-l capabil a produce și el plante și animale felurite; ca mare și ca fluvii, apa poartă pe spatele sale corăbiile încărcate cu produsele țărilor celor mai îndepărtate, înlesniud comerțul și îmblandind naturile oamenilor prin neconținutul contact, în care aduce pre-cele mai deosebite popoare. Apa a fost martor activ, când din negurile inferbentate ale universului s'a plămădit planetul nostru. Ea a format primul învăliș după ce masa topită a pământului prin recire și-a construit o scoarță solidă în jurul simbului re-

mas inferbentat. Ea a contribuit la nivelarea inegalităților produse în acea scoarță primitivă prin reacțiunea internului topit asupra suprafeței și ea este, care și azi preschimbă și prefăce neincetat configurațiunea globului, dărîmând într'un loc și edificând în altul. Picătura de apă cădând nocotenic, este puterea, care sfarmă chiar și petrele cele mai vârtoase și astfel sfărimate le trasportă și descarcă în alte locuri depărtate: ea străbate cu putere iresistibilă printre toate crepăturile fine ale stâncilor și petrilor disolvându-le cu incetul și depunând apoi din aceste soluțiuni la locurile potrivite straturi de sare, vine de metale folositoare sau eșind la suprafață ca izvor de apă minerală. Apa disolvă mineralele și toate materiile țărilor noastre, făcând astfel cu puțință plantelor să primească din pământul vârtoș și resistant nutrimentul trebuincios; tot ea contribuie apoi la distribuirea potrivită a alimentelor asimilate prin întreg trupul vegetal. Teseturile plantelor și chiar și ale animalelor în partea lor preponderantă se compun din apă, și fără apă nu ar pute esista nici omul, nici florile dragălașe ale câmpului, nici cămăreții impenați ai codrilor. Industria și artele fără apă ar rămâne înțelenite, ba multe ramuri industriale nu s'ar fi putut nasce de loc. Desvoltarea economiei, a comerțului, a comunicațiunilor ar fi cu neputință lipsind apa, cultura omenească întreagă precum s'a desvoltat ea până azi, ar fi un lucru al imposibilității, dacă apa nu ar fi ajutat genul omenesc în ajungerea scopurilor și realizarea ideilor sale mărețe.

În scurt, ori unde vom îndrepta privirile în natură sau în viața omenească, aflăm ca pre un factor principal, care promovează lucrarea naturei și a omului — *apa*. Fiecare parte a ei cuprinde o mulțime de puteri minunate și acestea sumându-se neincetat și întregindu-se imprumutat produc rezultatele uriașe, cari ne pun în umire prin grandiositatea lor.

Un obiect atât de însemnat merită ca să ne îndreptăm mai de aproape atențiunea noastră

asupra-i și să-l studiam ceva mai cu deamănuntul. Scopul rëndurilor următoare va fi deci a face în trăsături principale o mică icoană despre însușirile și despre însemnătatea apei în natură preste tot și în viața omului în deosebi.

Incepem cu espunerea *insușirilor chimice* ale apei.

Naturaliștii vechi, și basați pe autoritatea lor și naturaliștii timpurilor mai noue priviau în apă un corp simplu, un *element*, care dimpreună cu celelalte pretinse elemente: *focus* și *aerul* ar constitui toate corpurile, ce se află pe pământ. Timp foarte îndelungat această teză greșită s'a susținut de adevărată, până ce chemiei, științei timpului modern, i-a succes a demonstra că, apa, departe de a fi un element, adecă un corp, care nu se mai poate descompune în altele, este un corp care se compune din alte două corpuri simple, sau elemente. În laboratoriu chimic ne putem ușor convinge despre acest adevăr. Introducând apă într'o sticlă potrivită, în care se află două lamele de platină, și supunându-o cu ajutorul unor sârme acțiunii electricității galvanice, ce provine dela două bucați de metal diferit cufundate în o fluiditate, în curând vom observa o clocotire a apei și dezvoltarea de beșicuțe de gazuri. Dacă gazul dezvoltat, îl conducem prin o țevă de sticlă, ficsată în dopul sticlei, în alt vas umplut cu apă și așezat cu gura în jos pe capul celălalt al țevei, atunci gazul acesta ridicându-se în vasul al doilea scoate apa dintrênsul. Cumcă gazul acesta, format din apă, nu este abur de apă, ne convingem îndată ce apropiem de densusul un corp aprins. Gazul se aprinde și detonând desvoaltă o putere atât de mare, încât neoperând cu precauțiune distruge vasul în care se află, fie acesta cât de tare. Productul arderei gazului detonator este o mică cantitate de apă fluidă. Modificând încât-va experimentul și cercetând după compozițiunea gazului acestuia aflăm că el se compune din două substanțe cu totul osebite una de alta. În două cilindre de sticlă, închise la un capăt și deschise la celălalt, se pune câte o lamelă de platină, care stă în legătură cu bateria galvanică. Cilindrele se umplu cu apă, și resturnate cu gura la vale, se așează apoi într'un vas cu apă. Îndată ce electricitatea bateriei galvanice începe a veni prin lamelele de platină în contact cu apa din cilindre, se desvoaltă o mulțime de beșicuțe de gaz, cari se adună în cele două cilindre, scoțând apa din trênsule.

Cantitatea gazului este diferită în cele două cilindre; într'unul se află mai mult, în celălalt mai puțin și anumit cu jumătate mai puțin decât în cel d'ântei. Dar și în privința insu-

șirilor se deosebesc gazurile din cele două cilindre. Gazul ce se află în cantitate mai mare, dus în contact cu o lumină aprinsă, se aprinde el însuși, ardând cu flacără vînetă, fără însă de a exploda; celălalt gaz *nu* arde însuși; dacă introducem însă iutrênsul o bucațică de lemn sau o feștilă aprinsă, care nu arde cu flacără, ea la moment se aprinde și arde cu flacără mare. Astfel s'a documentat, că apa se compune din două materii deosebite. Aceste materii, neputându-se descompune mai departe în alte materii nouă se numesc *elemente*, și elementele cari compun apa s'au numit, unul *hidrogen* (H), celălalt *oxigen* (O). Hidrogenul este gazul care arsesse cu flacără vînetă, adecă cel ce se află în cantitate mai mare în cilindrul de sticlă. Fiindcă el cuprinde totdeauna un volum indoit mai mare ca al gazului celuilalt (O), chemicii zic, că apa constă din 2 volumuri hidrogen pe 1 volum oxigen și i dau formula simbolică de H_2O , însemnând prin literile inițiale H și O, hidrogenul și oxigenul din care apă se compune. Descompunerea apei în modul acesta se numește descompunere prin electricitate sau *electroliza apei*. Apa se mai poate însă descompune și în alte chipuri. Dacă ferbem într'un cilindru de sticlă apa spre a delătura din trênsa aerul și introducem apoi o mică bucațică din metalul *natriu* în gura resturnată în jos a cilindrului cu apă, natriul se urcă în cilindru de-asupra apei. Având foarte mare atracțiune către oxigen, el detrage apei oxigenul împreunându-se cu densusul; iar hidrogenul apei devenind acum liber, scoate apa din cilindru, ocupând el însuși locul ei. Apropiând gura cilindrului de o lumină aprinsă, gazul se aprinde, ardând cu flacără vînetă, ceea ce ne demonștră că gazul acesta este în adevăr hidrogen. Precum apa se descompune în elementele sale prin acțiunea electricității, așa ea se poate și compune pe cale artificială din aceste două elemente.

Cel d'ântei, care a compus apa pe cale artificială, a fost englezul Cavendish. El introduce într'o sticlă împărțită în graduri, 2 volumuri de hidrogen și 1 volum de oxigen. Amestecul de gazuri îl slobođi apoi în o altă sticlă, din care s'a scos mainainte aerul cu o pompă și cu ajutorul duor sârme de platină conduse un curent electric în acest vas. Cu o mică exploziune, cele două gazuri se împreunare, formând mici picături de apă pe pârții sticlei. Și fiindcă greutatea sticlei nu scăduse nici nu sporise și desfundându-se sub apă se umplu întregă cu apă, împreunarea gazurilor a trebuit să fie desevărsită. Astfel deci s'a demonstrat și prin compunerea sau *sintesa* apei, că ea se constituie din cele două elemente: hidrogen și oxigen.

(Va urma).

D. P. Barcianu.

Stările primitive ale genului omenesc.

(Urmare).

Dacă nici o populațiune n'a fost încă surprinsă într'o stare lipsită dn foc, apoi și numirea de sêlbatică, provenită dintr'o părere greșită, nu se potrivește pentru nici una din ele.

Tot așa de puțin putem să vorbim de popoare în stare naturală, cel mult poate fi vorba de popoare semiculte, căci de sigur starea naturală a genului omenesc jace dincolo de marginile observării, și chiar ale presimțirii noastre. Să ne inchipuim mai bine, că cineva, care n'a vădut încă nici când trandafiri, ar da de o tufă a acestei plante într'o stare înaintată a creșterii, atunci va descoperi deodată pe lângă fructe, ce încep a se coace, flori veștețându și flori în dierite stadii de dezvoltare, muguri imbobociți și închși, mlădițe cu noduri ce încep a da și în sfârșit în brațele frunzelor ochiuri, ce tocmai încep a se desvolta.

Astfel, urmărind el cu băgare de samă tranzițiunile succesive, cursul dezvoltării plantei stă desvêlit înaintea lui: trecutul, prezentul și viitorul aici nu urmează după olaltă, ci lângă olaltă. Dacă în cazul acesta vom avè în vedere șirul schimbării formelor; atunci, ori și cât de straniu s'ar părea, se poate susține, că fructul este mai tiner decât trandafirul, și trandafirul mai tiner decât mugurul; căci fructul a urmat după floare și florilor le-a premers imbobocierea mugurilor, precum se poate adauge și în înțelesul morfologic, că băiatul la toată întemplarea este o aparițiune mai bătrână ca moșneagul. Nu vom putè aștepta a mai întâmpina popoare în starea mugurului, totuși putem totdeuna constata, la cari ginți se pot observa încă astăzi stările cele mai vechi sau mai bine cele mai antice. Cele mai inferioare stări de civilizație se căutau până acum în deobște la Hottentotii și la Saan în Africa de mează-zi, la Vedda de pe insula Ceylon, la Mincopie de pe insulele Andamane, la Australiși la înrudiții Tasmaniani, în sfârșit la Eschimoși, precum și la oamenii Țării-de-Foc și la Botocuđii din Brasilia. Cu excepția celor din urmă, pe toate populațiunile enumerate le aflăm la marginea extremă a continentelor, mai cu samă la capul lor sudic, sau pe insule îndepărtate și insule continentale, fie că ele ca ginți debile au fost impinse până în părțile extreme ale continentelor, fie că s'au separat în timpuri preistorice de celălalt gen omenesc și nu au mai putut fi ajunse de binefacerile creșcende ale culturii, sau că doară pentru scăderea nume-

riului lor nu au mai putut conserva tesaurile unei civilizații deja agonisite.

Numai eroarea unor nepricepuți însă a putut mesteca între acești oameni primitivi și popoare ce stau pe o treaptă atât de înaltă intelectuală ca Hottentotii și Eschimoșii. Dacă Australianii dimpreună cu Tasmanianii se pot înscrie și ei în cartea de model a celor mai inferioare ființe omenesci, se va vedè mai târziu dintr'un capitol dedicat lor în special. Dar și celelalte popoare mai sus amintite după o cunoștință mai de aproape, cu toatele au câștigat în mod considerabil. Saanii, ca să începem cu ei, până în timpul de față au servit spre a formă veriga ce lipsea din catena între maimuță și om și autorul mărturisește cu plăcere, că au vădut în anul 1852 în Londra oameni din gîntea Saan, cari prin exteriorul lor dobitoesc de sigur ar fi tãmaduit pe ori cine de iluziunea, că toți oamenii ar reprezenta chipul și asemnarea unei ființe supreme. Curnd după aceea însă Livingstone a făcut atenți pe compatrioții săi, să nu privească în acele figure miserabile espuse, adevratele tipuri a unui ram al omenimei africane, deoarece numai indiviđi aleși de urți s'ar aduce în Europa pentru a satisface curiosității¹⁾. Numai în deșertul Cahalari, gîntea Saan degenerază până la o statură piticoasă. Mai spre meazănoapte de pe lângă lacul Ngami, Livingstone²⁾ și Chapman³⁾ au descris oameni înalți și frumoși între ei. Atitudinea și modul prezentării lor dovedesc o însemnată conștiință de sine, proprie tuturor ginților, cari viețuesc în libertate nețermurită⁴⁾. Deși umblă în pielea goală, ei totuși susțin o castitate riguroasă și frăgeđimea, cu care pețesc o fată, precum și aceea, că ei se căsătoresc numai din iubire, îi pune mai pre sus de nenumerate alte populațiuni. Chapman ne povestesc cu emoțiune, că într'o dimineață, oameni din gîntea Saan lar fi surprins cu o cupă de apă, cel mai prețios dar în acele regiuni setoase, în semn de mulțumire, căci el împărțise mai înainte cu ei prada vênatului⁵⁾. Este remarcabil, că acești oameni inferiori totuși află bucurie intru încercări artistice. Cu mână foarte sigură au zugrăvit pe stâncile de la Cap până dincolo de riul Orange icoane de dobitoace și de oameni cu culoare roșie, căfenie, albă sau neagră, sau au produs prin șgăriere chipuri albe pe câmp întunecat, și copiile ce le posedem de pe aceste icoane, ne îndreptățesc a

¹⁾ Missionsreisen und Forschungen in Süd-Africa. tom. I. p. 64.

²⁾ I. c. p. 99. p. 200. p. 207.

³⁾ Travels into the Interior of South Afrika. London 1868. tom. I. p. 320.

⁴⁾ G. Fritsch, Drei Jahre in Süd-Afrika, p. 295.

⁵⁾ Chapman, I. c. tom. I. p. 250.

susțin, că conturile apar mult mai naturale, decât pe multe monumente egiptiene⁶⁾. Lichtenstein contestă, că Saanii ar avea idei despre o ființă supremă⁷⁾, călătorii de mai tâziu însă pretind a fi observat la ei credința într-o zeitate bărbătească și femească⁸⁾ și la tot cazul se află între ei magici⁹⁾. Deoarece ei au zisa proverbială, că moartea este numai un somn, mai că se înțelege dela sine, că ei se vor ruga și la cei reposați, precum s'a putut convinge si Livingstone¹⁰⁾. Imbuibarea și necurătenia sunt unicele vici, cari li se pot imputa.

Un alt soi de oameni îl aflăm în pădurile nerărite de pe insula Ceylon. Acolo viețuiesc Vedda, precum se spune, contopiți până la 8000 capete, o ginte de vânători aproape în pelea goală, a căror limbă se ține că ar fi un vechiu idiom singhalesic nepătat de Sanskrit și Pali. Titva lor este îngustă (indicele lățimei 66 până 78), dar totdeauna de o înălțime considerabilă, binișor mesognathă și provădută cu oase jugale puțin eșite¹¹⁾. Ei întrețin cu vecinii un comerț mut, câștigând-și cu ebur și ceară dela acestia unelte și instrumente, ce'i transpun în veacul de fier. Ei nu refuză cel mai greșos nutriment, precum carne putredă, cunosc însă de altă parte bucate oprite, nu ating nici când o mâncare, gătită de un Candian, de frică să nu-și peardă casta lor, căci, lucru ciudat, ei pretind și li se conde de vecinii lor o nobilitate de rasă superioară. Dacă ei sunt numiți adoratori ai diavolului, apoi avem să ne închipuim, că voiesc a molcomi prin adorațiunea lor puteri stricacioase. Locurile lor de vânat sunt împărțite între familii ca proprietate strictă¹²⁾. Mai departe este frapant că Vedda, incunjuțați fiind de popoare poligamice, și iau numai o muiere și că la ei există proverbul: numai moartea poate despărți bărbatul de muiere¹³⁾. Precum despre Vedda așa și despre Mincopie sau locuitorii Andamanelor suntem foarte puțin informați, cu toate că Englezii aproape de douzeci de ani încoace obicinuesc a eșila pre criminalii lor indici în arhipelul acesta. Deoarece pe insulele acele nu lipsesc sălbătăciuni cuădrupede, vânatul servește de nutriment indigeuilor, cari și ca săgetători sunt temuți de contrarii lor¹⁴⁾. Pentru pescuit ei fac mreji admi-

rabile¹⁵⁾ și mai mult încă escelează prin croiala elegantă a luntrelor lor, ce le scobesc din trunchiuri de arbori, până ce păreții nu sunt mai groși, ca cei dela o scutulă de lemn pentru pălărie¹⁶⁾. Cu ele, ei se incumetă a eși departe afară pe mare, pentru a prinde pești cu lancea la lumina făcliilor. Nefind limba lor încă scrutată, au fost foarte precipitat, a le contesta simțuri religioase. Intre sine ei sunt prietinoși și amabili, mai cu samă între părinți și copii există o legătură delicată. Ei s'au numărat între gințile inferioare pentru golăteala lor și probabil și pentru că ei totdeauna s'au opus cu armele încercărilor de debarcare.

(Va urma).

Bz.

Principii și fundamente de ortografia daco-romana*).

I.

A trecut un pătrar de secol, de când Daco-românii începură a delătura literile cirile sau așa numitele *slove* din ortografia și literatura lor și de când începură a le înlocui cu literile vechi romane sau latine.

Nici a putut fi ceva mai natural și de lipsă!

Cred, că toți acei cari doriau introducerea literilor latine, cugetau că e un lucru ușor a scoate alfabetul cirilic și a introduce cel latin pentru sonorile limbei daco-române de azi.

Multe veacuri au decurs dela limba latină până la limba noastră de azi, și acele au avut influență ca să înmulțească sonorile, și ca să înmoaie literile în limba noastră.

Această schimbare a arătat, că alfabetul latin nu ajunge. Lupta literară pentru stabilirea ortografiei române cu litere s'a purtat cu mult zel și până azi, și stadiul de acum al ortografiei îl putem privi de un progres indestulitor, deoarece ortografia unei națiuni nu se poate stabili într'un pătrar de secol.

Progresul nostru ortografic deci încă nu e deplin, *pentru că nu avem litere și semne precise pentru adevăratele sonuri ale limbei noastre*. Aceasta o demăstră împrejurarea, că și azi e o greutate literară, ca întreaga națiune daco-română să scrie tot cu același alfabet și aceleași semne, adecă cu o ortografie uniformă.

Vedem pe acest teren literar două partide ortografice: una *etimologică* și alta *fonetică*.

Etimologii susțin că mai curat alfabetul latin,

¹⁵⁾ l. c. p. 326.

¹⁶⁾ l. c. p. 316—318.

*) Reservându-ne părerile noastre în cestiunea ortografică, dăm loc acestui tractat trimis de stimatul nostru colaborator. Obiectul fiind de mare însemnătate, merită a fi deslușit din diferite puncte de vedere.

Red.

⁶⁾ G. Fritsch, Die Eingebornen Südafrika's. p. 426 și tab. 50.

⁷⁾ Reisen im südlichen Afrika. Berlin 1811. tom. 2. p. 328.

⁸⁾ Wätz, Anthropologie. tom. II. p. 346.

⁹⁾ Fritsch, Eingeborne. p. 427.

¹⁰⁾ l. c. tom. I. p. 200.

¹¹⁾ Barnard Davis, Thesaurus craniorum, p. 132—134.

¹²⁾ Sir Emerson Tennent, Ceylon. vol. II. p. 439—451.

¹³⁾ Tylor, Anfänge der Cultur. tom. I. p. 51. și Lubbock, Prehistoric Times, 1869. p. 424.

¹⁴⁾ Frederic Mouat, the Andaman Islanders. London 1863. p. 321.

și numai la vocale au semne — mult puțin după atari regulile raționale — și susțin etimologia latină, adică originea cuvintelor daco-romane.

Cât pentru partea din afară, îmbrăcămintul i se vede mai neted, frumos, pare că arată ceva caracteristic antic, — îmbrăcămintul limbei latine, — și de aceea etimologiiții represintă istoricul limbei și trăiesc în trecut. Cât pentru cele din lăuntru, îmbrăcămintul nu arată totdeauna pe omul ce 'l eugetăm sau vorbește, adică internul cu esternul nu e în legătură deplină ca sufletul cu trupul, pentru că nu fie-care literă pronunță sunul adevărat al său. Privind această ortografie din punctul de vedere al sistemului etimologic, aflăm, că ortografia etimologică puțin ar mai ave a se perfecționa, dar în privința rostirii are încă mult neperfect în sine, deoarece-ce pruncii așa și cei mai puțin cultivați precum și străinii, abia pot învăța să cetească ușor și bine după ortografia etimologiștilor.

Fonetiștii, adică acei cari doresc a scrie așa precum se pronunță, precum sună litera și cuvântul, au reformat alfabetul latin, făcând prin semne din o litera încă una sau și două; etimologia sau originea cuvintelor nu o bagă în seamă, și modifică îmbrăcămintul vechiu, până acum cu puțin succes rațional, — fonetiștii se silesc a aduce esternul în legătură cu internul, adică a da și litera, cu nimerire sau și fără nimerire, și prin această silință trăiesc în prezent.

Au și ei încă mult neperfect, pentru că primind sistemul fonetic, în loc să'l eșecute în toate consecuențele sale ca și alte națiuni cu ortografii fonetice — când sunt împedecați de a mai reforma, primesc și regulile ce au loc mai național în sistemul etimologiștilor. Ortografia fonetică însă e mai ușoară pentru prunci și străini, și de aceea sistemul fonetic se vede a fi mai bun mijloc pentru a răspândi cultura în popor și a cuceri între străini atunci când limba română are această ușorătate și putere.

Altcum și unul și alt sistem au însușiri bune, naționale; amândouă corespund firei limbei noastre, dar cea etimologică numai pentru scriere și cea fonetică numai pentru rostire.

Când aceste amândouă sisteme s'ar pute împreuna cu toate consecuențele lor, precum cred că se poate, atunci ortografia daco-română ar fi perfectă și acomodată pentru cultura generală a poporului, și chemată pentru ca mai ușor să străbată la alte popoare.

Păstrând etimologia, adică romanitatea limbei noastre, literile să consune cu rostirea. Acesta poate fi scopul principal literar și dorința națiunei.

Deci din acest punct de vedere năzuiesc și eu cu micile mele puteri literare a cerca modul sau barem de a îndegeta la modul pentru îndreptarea ortografiei daco-române, adică de a ajunge la o ortografie ușoară, care se scrie precis, precum se rostesc. Aceasta o țin de posibil numai prin perfecționarea sistemului fonetic

și astfel, studiul meu prezent e din punctul de vedere al foneticii.

II.

O premiere istorică. Alfabetul latin arată numai literile, dar despre rostirea fie-căreia nu dă dovadă; se știe însă, că unele din vocale s'au pronunțat și altcum decum s'au scris.

Fiind limba latină limba culturii romane, purceasă din aceea a poporului, care s'a numit de regulă vulgară sau rustică romană, e lucru firesc, că în limba populară au fost sunuri nerepresentate în cea latină, de unde urmează, că vocalele s'au rostit și cu alte sunuri, pentru că vocalismul latin — după inscripțiuni — joacă mare rol, atunci când o vocală s'a înlocuit cu alta. Aceasta purcede nu numai din cauze dialectice, ci și din însușirile generale ale limbei romane populare din imperiul întreg.

De aci urmează, că coloniile romane din Dacia, fiind aduse din mai multe părți ale imperiului roman, au adus cu sine mai multe sunuri ale limbei, fără ca acele să fie cuprinse și în alfabetul latin; deci au trebuit să aducă cu sine însușiri proprii a limbei populare, sau să zicem a dialectului italic, spaniol etc. Aceste însușiri aci în Dacia s'au format într'o unitate atunci, când limba romană în Dacia a devenit uniformă și fără dialecte.

Fiind limba romană în Dacia în secolii primi odată formată, ea s'a dezvoltat din sine însăși, în lăuntru după geniul primitiv roman, în afară, adică în rostire, după firea sa și fără altă influență străină, decât a climei.

Când au început invasiunile barbare, limba daco-romană — după o epocă de un secol și jumătate — privind recunoscuta putere mare a Romanilor de a susține și lăși limba lor, — a fost și adusă la unitate în Dacia; căci pentru aceasta există și azi unitatea ei tot pe acel teritoriu.

Dela invasiunile barbare și chiar până azi, o influență a limbilor străine nu sa putut dovedi nici chiar prin cei rău voitori. Înmulțirea materialului limbe cu cuvinte străine, cari au epocile lor istorice, d. e. cuvinte slave prin limba slavă în biserică, grecesci, parte tot pe aceea cale parte prin fanarioți, maghiare și turcesci prin stăpânirea lor, germăne prin industrie și comerț, — nu a alterat geniul și sintaxa, și nu a dat formațiuni și terminațiuni străine limbei române; din contră, limba română a străformat cuvintele străine după regulile sale. Deci înmulțirea materialului prin cuvinte străine încă nu dovedesce influența acestora asupra limbei noastre.

Celălalt material roman în mare preponderanță a rămas până azi tot așa de vast, ca și în secolii primi, și pentru aceasta, unii literați străini sunt gata a susține limbei noastre locul prim de romanitate între surori.

Lângă aceste evidențe urmează, că nici rostirea limbei române din Dacia nu a putut fi atacată prin influența limbilor domnitoare sau vecine. Aceasta se probează și azi în părțile, unde elementul român este espus slavisirii și maghiarisării; pentru că nicăiri Românii n'au primit vocale străine, și alte consonante le strămută în acel mod, în care le strămută poporul și acolo unde locuiesc intact de străini și în puritate română.

Revenind acum la alfabetul latin în Dacia, este o dovadă istorică, că Romanii în Dacia până sub Aurelian († 275 d. Cr.), adevărat până când au domnit peste Dacia, au scris în limba latină, ceea ce dovedesc toate inscripțiunile din Dacia. Dar aceasta nu esclude ca să nu se fi servit în cele private și de limba poporului din Dacia, ba din tabulele cereate și altele se dovedește, că Românii în Dacia au început chiar și în cele oficioase a înlocui cuvintele latine cu cuvinte romane populare.

Cu cât mai natural este dar, ca în cele private a le lor să fi scris în limba populară. Această scriere a putut fi numai cu litere latine, pentru că alt alfabet nu a fost în Dacia sub Romani.

Eu am dovedit cu altă ocaziune, că la Daci a străbătut cultura elină și pentru aceasta lor li-a fost cunoscut alfabetul elin, adevărat grecesc; dar sub Romani și după romanisarea Dacilor, acest alfabet grecesc s'a zăuitat. Mai târziu nu a putut fi nici o ansă pentru introducerea lui.

Dintre popoarele vechi, cari au domnit în Dacia până în secolul al IX-lea, nici unul a fost mai cult decât Romanii, și încă *Gotii* și avut alfabetul lor, a fost numai pentru neamul lor, care nu a influențat nimic; căci nu a ramas nici un cuvânt gotic în limba română, necum altă urmă de cultura lor. Și e lucru istoric constatat, că barbarul, fie măcar și domnitor, nu poate amalgamisa pe un popor mai cult, nici chiar prin religione.

În secolul al IX-lea pe la 862 se inventează alfabetul cirilic, adevărat slovele.

Aceste în secolul al XI-lea au străbătut în provinciile din dreapta Dunării, adevărat în Serbia și Bulgaria. Eu cred că slovele au fost cunoscute Românilor din stânga Dunării de jos deja în secolii XI și XII prin relațiunile lor cu imperiul bulgaro-român, măcar în afacerile oficioase.

Datele despre introducerea limbei slave în biserica noastră se reduc la istoria cu sinodul din Florența (an. 1439) și la istoria cu Teoctist bulgarul și Alecsandru, Vođa Moldaviei (an. 1440), care pentru împedecarea unirei cu Roma a nimicit cărțile latine, firesce și cele romănesci scrise cu litere latine.*)

Deci până la an. 1440 întregul popor român nu a putut avè alt alfabet decât cel latin, și mai ales dincoace de Carpați, unde de sub Stefan I, regele Ungariei, adevărat pe la 1000 incoace, limba latină a fost oficioasă și Maghiarii ca ginte domnitoare și catolicii au scris asemenea cu litere latine, ceea ce este un lucru evident.

Introducându-se dar pe calea arătată limba slavă în bisericile române, și domnind 204 de ani, s'au introdus și literile cirile la Români. —

Rákoczy, principele Transilvaniei, pe la an. 1643, cu scop de a aduce pe Români la reformatism, a demădat, ca să se introducă limba română etc. și la această știre, mitropolitul Moldaviei s'a grăbit a scoate limba slavonă din biserică. Dar au ramas literile slavone la Români; căci se poate zice, că preoții și cărturarii români cunoscând slovele, li-a fost mai ușor a serie cu ele limba română, și pentru că au zăuitat literile latine și doară zăuitând chiar și de originea romană, nici au mai cugetat la litere.

Așa sunt popoarele neculte câte odată, că comiț greșală mare în contra lor, greșală, care le ține seculi întregi în amăgire, până ce câte un eveniment le scapă de orbie.

(Va urma).

Dr. At. M. Marienescu.

BIBLIOGRAFIC.

1) BELLISSIMUS, G. C., *Teme pentru învățământul limbei române* în clasele inferioare ale scoalei populare. Sibiu, în tipografia archidieceșană 1876. 8°, 40 pag.

2) CETĂȚIAN, I., *Elemente de gramatică limbei române* clasa a II-a primară. Edițiunea I. Galați, tipografia comercială, — Schenk. 1876. 8°, 32 pag. Aceste cărți s'au anunțat în Nr. 24 al „Foișoarei“. După ce am avut ocaziune ale studia, să ne fie permis a ne da o părere asupra lor.

Întâlnirea numiților dd. autori într'o idee indică încă-va, că deși de curând au apărut atât în România cât și în Transilvania gramatici destinate pentru învățământul elementar (înțelegem de Manliu în România și de Il. Pușcariu în Transilvania), cari au fost apreciate destul de favorabil, totuși ar mai fi trebuință și de alte cărți de felul acesta, cari în o privință sau alta să perfecționeze cele de până acum.

Cărticica „Teme“, de d-nul G. C. Bellissimus ne prezintă afară de o adresă către învățătorii cetitori, două părți: partea întâi ce se ocupă cu regulile gramaticale, ear a doua conține teme pentru eserciții, ce se refer la *singuraticii paragrafi din partea I*. Deși cărticica este intitulată „Teme“, care numire rectifică numai partea a doua, totuși din premiterea părții întâi deducem,

*) Pe la an. 1857 sau 1858 imi spunea Petru Mocioni, că întâlnindu-se cu un Macedo român din Moscopolis — de unde porcede și familia Mocioni — l-a asigurat, că în Macedonia se află evanghelii vechi, scrise cu litere latine, și călelorul i-a și promis că-i va trimite un exemplar, dar se vede, că nu i-a trimis.

că autorul a avut ideea rezervată, ca această cârticică să servească și ca manual de gramatică. Deci apărând astfel lucrarea, constatăm că, pecăt autorul a fost de norocos în espunerea unor părți, pe atât în alte este mai puțin exact.

Ce privește partea întâi, în care întreg materialul gramatical e cuprins în 16 pag., tractarea despre sunuri și silabe pentru cursul prim gramatical al clasei populare ocupă un loc prea mare, adică nu mai puțin de 6 pag. Aci sunt lucruri prea grele pentru începători. Nu putem consimți, mai încolo, cu permiterea de regulă abstrase. Regulele, după părerea noastră, au să fie numai rezultatul, la care învățatorul are a induce pe scolar dela exemplele concrete.

Limba maternă este pentru scolar un obiect de privire, asupra căruia este a i se îndrepta atențiunea spre a deveni conștient de regulele, în cari este adusă limba ce o vorbește. A permite exemplele și din exemple a aduce la regula abstrasă — ni se pare pentru învățământul limbei materne cu mult mai corespunzător.

Ne mirăm, că autorul aplică consecuent acest metod bun în *despărțementul* II al părții I., pecând în *despărțementul* I, unde era mai de lipsă, nu l' aplică.

Unele definiții și numiri gramaticale nu sunt destul de exacte și corespunzătoare învățământului elementar. Așa d. e. în „introducere” §. 1, autorul dă o definiție genetică a propozițiunii. Numirea „propozițiune” nu stă în nici o afinitate cu definiția; mai bine corespunde la aceea definiție numirea „zicere”, care stând mai aproape de definiție, va fi pricepută mai bine decât cuvântul „propozițiune”. La început copiii nici nu vor pute pronunța cuvântul „propozițiune”. La §. 37, unde autorul revine asupra acestei materii și unde dă o definiție reală, poate folosi termenul „propozițiune.”

În §. 2 cetim: „În silabe se aude ceva. Ceea ce se aude în silabe numim son”. Scolarii vor tot aștepta să audă ceva în silabe și nu vor mai auzi! Tot așa de nepotrivite par definițiile de sub §. 5 și 6, precum: „Vocalele le formăm slobođind glas mare prin gură și totodată căscând, ori lăđind, ori lungind gura.” Apoi: „Consonantele le formăm prin deosebite mișcări ale gătletului, limbei și buzelor suflând ori întindând ori oprind deodată ori șuerând resuflarea ce o dăm atunci din plămâni.” Din aceste definiții, copiii puțin vor pricepe. Era de ajuns tabla ce urmează la materia aceasta, la care învățatorul să inducă pe scolar prin însăși pronunțare.

La §. 20 dăm de „persoane cugetătoare”. Persoane necugetătoare nu se află. În §. 21 se zice de articol, că arată genul. Nemțește da, l' arată, dar românesc genul substantivului se cunoaște și fără articol. Articul în înțeles propriu este numai cel determinat. Articulul se pune pentru a arăta, că este vorba de un

lucru cunoscut (determinat). De asemenea, dacă scolarul știe ce este cuvântul, nu va putea înțelege, că articolul *lu, le, a*, etc, cari de sine n'au nici un înțeles, ci se lipesc de cuvânt ca silabe, să fie un cuvânt, dar nici *cuvântel*, precum autorul se exprimă.

Derivarea numirei: *cas*, în §. 27, dela „întâmplare” nu este corectă. *Cas* este *Fall* și nu *Zufall*.

La §. 34 aflăm regula: „*Verbul redus fiind la persoana 1, 2 și a 3 din singular și plural și schimbă forma, o regulă, care nici de învățător nu va fi înțeleasă.*”

În §. 39 termenul „ovestesc”, având românesc un înțeles specific, nu ni se pare potrivit ales.

Partea a doua, care ocupă în cârticică un loc mai însemnat, oferă un material copios pentru exerciții gramaticale. Prin acest material s'a făcut un bun serviciu învățătorilor noștri; de aceea constatăm cu plăcere, să autorul în partea meritorială a cărții sale, ș'au ajuns scopul.

Cârticica, în cât privește ortografia adoptată, este o aparițiune nouă. Din capul locului, dnul autor se declară pentru ortografia reprezentată prin T. Majorescu și motivează în adresa sa către învățatori pasul acesta ca învățător practic și esport din punct de vedere pedagogic. Era bine însă, ca autorul să și fi remas consecuent în ortografia odată primită.

Inconsecuent este autorul, când pune și lasă pe „u” final după plac. Ce ține dnul autor de *u* final, aflăm din nota de pe pag. 6, în care se zice: „Vocalele *i* și *u* la sfirșitul cuvintelor se pronunță numai pe jumătate. Pentru aceasta vocala *u* la sfirșit, *adeseori* (cât de des? recent.) nu se mai scrie. *Mai, câte odată* și *adeseori* trebuie să lipsească într'o carte pentru soala populară. În o atare carte au loc numai rezultatele neindeolnice și positive.

Pe lângă aceste neînsemnate scăderi, cartea în mâna unui învățător priceput și va ave foloasele sale.

Mai puțin avem de zis asupra gramaticii de dnul I. Cetățian, pentru că această cârticică este tare străină de recerințele pedagogice. „*Gradele*” (6), în cari este împărțită cârticica, face pe celitorul a cugeta la prima vedere, că materialul gramatical cuprins în ea se gradează după recerințele pedagogice, dela lucrurile mai ușoare la cele mai grele, dela puțin la mult. Nu este însă așa. Sub 6 grade se înșiră pe rând întreaga materie gramaticală.

Forma catechetica (întrebări și răspunsuri) despre lucruri ebstracte ca una contrară preste tot învățământului intuitiv și pentru învățarea gramaticii în specie cu totul nepotrivită, este astăzi eliminată mai de tot din scoale; căci ea duce la recitare de rost fără înțelegere.

Ne mirăm, cum dnul Cetățian, care — precum ne spune — este de 12 ani profesor, nu s'a convins despre acest adevăr.

Nu este ertat a întreba pre scolar aceea ce n'are de unde ști, sau despre ce presupune învețătorul că nu poate ști. Cum să știe scolarul răspunde la întrebarea: „Cum se numește ființa sau lucrul, despre care se vorbește în propozițiune? — Ființa sau lucrul despre care se vorbește în o propozițiune se numește *subject*“ (veđi pag. 2 etc.), dacă învețătorul n'a spus și n'a explicat scolarului mai întâi, ce este *subjectul*.

Forma catehetică se poate aplica numai ca re-
sumat a unor reguli odată aplicate și pricepute de
scolari.

Aproape curioasă ni se prezintă espunerea de pe
pag. 5, unde autorul, fiind vorba despre gen, întreabă:
„Prin ce cunoaștem substantivele de genul bărbătesc?
„Substantivele de genul bărbătesc le cunoaștem da-
că pot primi lângă sine: „un“ la singular și „mulți“
la „inmulțit“, și apoi analog despre femenine. Espu-
nerea aceasta este tocmai ca și când, voind cineva a
face altuia, care n'a vădut în viața lui animalul *cal*, o
vee, i-ar spune, că calul are șea; vedând apoi necu-
noscătorul de cal, un asin cu șea, ar zice: eată calul!

Esteriorul cărții este bine ajustat; hârtia și ti-
parul frumos, precum ne-am dat a vedé de un timp
încoace la cărțile ce se tipăresc în România.

γ.

NOTIȚE.

După Dr. Ficker nu vom greși cu mult, dacă
vom socoti populațiunea de astăzi a monarhiei austri-
ace la 37,500.000 și vom repărți acest număr între
naționalități în modul următor:

Germăni	9,600.000
Cehoslavi	7,000.000
Poloni	2,500.000
Ruteni și Muscali	3,200.000
Sloveni	1,300.000
Croați	1,500.000
Sërbi	1,600.000
Bulgari	30.000
Italieni	560.000
Friulani	54.000
Ladini	19.000
Romăni	3,000.000
Albanesi	3.600
Greci și Țințari	3.300
Maghiari	5,700.000
Armeni	19.000
Țigani	160.000
Israeliti	1,226.000
Diferiți alții	25.100

Adevărat că aceste cifre sunt de a se privi nu
mai de rotunde.

(„Wiener Abendpost“ 1876, Nr. 228).

BIBLIOGRAFIE.

Hasdeu, P. B., *Fragmente pentru istoria limbii
române. Elemente dacice. I. Ghiuj. II. Ghiob. Doue bro-
șuri*, București 1876.

Alecsandrescu, P., *Noțiuni de zoologia agricolă*,
București 1876.

Alecsandrescu, P., *Noțiuni de fizică și chemie cu
privire la agricultură pentru usul seminarielor*, Bucu-
rești 1876.

Conduratu, C. P., *Călăuză pentru studiul tipografic*,
conținând principii teoretice și practice, prelucrate. Bu-
curești 1876.

Damé, Fr., *Despre grădina de copii*. București 1876.

Massaloup, I. V., *Notițe statistice asupra Romă-
niei*, București 1876.

Carte de citire. Partea III, de o asociație de in-
vețători. București 1877.

Odobescu, A. I., *Istoria archeologiei*. Studiu intro-
ductiv la această știință. Prelegeri ținute la facultatea
de litere din București. I. Anticitatea. Răsăritul. Bu-
curești, librăria Socec și Cnie, 1877, pag. 763 în 8°.
Prețul 12 lei 50 bani.

Op foarte prețios al „arheologului nostru“, ce
conține 15 lecțiuni însemnate prin materia tratată și
strălucite prin forma, prin limba neaoșe românească.

Numai pentru a se vedé ce direcție domină în
cartea aceasta cu privire la dezvoltarea noastră națio-
nală în general, reproducem cu multă satisfacție urmă-
toarele pasaje:

„Cultul sacro-sanct al latinismului care domnesce
astăzi în lucrările filologice ale lexicografilor din So-
cietatea noastră academică și care-i face să calce cu
dispreț și cu furie în picioare ori ce element care în
limba românească nu este din sfânta, din candida și
din strălucita origine latină, acel fanaticism de patriotică
latinitate poate singur să vă dea o idee despre lipsa
totală de critică, despre escentricitățile ecegetice ale
arheologilor italieni de acum vre-o patru sute de ani“.
(pag. 240).

„Cultul naționalității noastre, intru care intră ne-
greșit și oare-care mândrie că suntem din vița lui
Traian nu me va orbi nici odata în punctul de a
lăuda și găselele din bătătură, sub cuvânt, că sunt
urmașe ale găselor din Capitoliu. Strănepoți direcți
sau curciți ai Romanilor, noi Romăni suntem azi un
popor, o națiune de sineși stătătoare, și abstracțiune fă-
când de originile noastre, cată să ne cultivăm mintea
cu științele dezvoltate ale seculului nostru, și să nu
căutăm, ca unele îndărătnice popoare vecine, a ne
oțeri într'o desearță și ridiculă îngâmfare de origine,
că adecă noi suntem fii ai Romei“ (749—750).

Iung, I. Dr., *Römer und Romanen in den Donau-
ländern*. Historisch-etnografische Studien. Innsbruck 1877
3°. XLIV, 315 pag.